

EEN 'VERKAPTE' MOBILISATIE IN 1911

Majoor b.d. Peter Yska, Museum Verbindingsdienst

Een bekend gezegde luidt: De geschiedenis herhaalt zich! Als dat juist is, dan ziet het er niet best uit voor de komende jaren. Immers, evenals in het begin van de 20e eeuw rommelt het opnieuw in het Middellandse Zeegebied en het Midden-Oosten. Het beeld is bekend: demonstraties van een ontevreden bevolking, gebruik van geweld door de heersende minderheden en het ingrijpen door andere landen in het conflict.

In 1911 waren er o.a. grote problemen in het sultanaat Marokko die er toe leidden dat Frankrijk (ook in 2011 één van de leidende landen!) daar ingreep. Het gevolg was dat de politieke spanningen tussen Frankrijk en Engeland enerzijds en Duitsland anderzijds opnieuw hoog opliepen. Uiteindelijk vormde dit conflict de opmaat voor de Eerste Wereldoorlog.

Hoe reageerde de Nederlandse politiek op de gebeurtenissen in en om Marokko? De regering bleef op haar hoede en koos voor een neutrale opstelling in het conflict. Toch bereidde ze zich enigszins voor op een gewapend conflict waarbij Nederland ongewild betrokken kon raken. Ze besloot namelijk in september 1911 troepen, die deelnamen aan herhalingsoefeningen, langer in dienst te houden. Eenheden van de infanterie, de vestingartillerie en genie moesten daardoor langer onder de wapenen blijven dan gepland.

Deze bijdrage gaat over de aanleiding voor de spanningen ¹⁾, de reactie van Nederland daarop en de beperkte inzet van telegraafstroepen.

DE AANLOOP VAN HET CONFLICT

Op 8 april 1904 sloten Engeland en Frankrijk een overeenkomst, de Entente Cordiale, waarin beide staten een oplossing vonden voor hun onderlinge wrijvingen op diverse plaatsen in de wereld. De voornaamste bepalingen in deze overeenkomst betroffen echter Egypte en Marokko. Engeland en Frankrijk legden in de overeenkomst vast dat ze de politieke toestand in genoemde landen niet zouden veranderen. Ook konden de Fransen voortaan op Britse steun rekenen bij het invoeren van de nodige hervormingen in Marokko.

Meteen trof de Franse regering maatregelen om Marokko definitief binnen haar invloedssfeer te brengen. Ze sloot met Spanje een overeenkomst over de begrenzing van de wederzijdse invloedssferen in Marokko en drongen sultan Abd-el-Aziz een reeks hervormingen op.

De Franse regering liet echter na om Duitsland officieel op de hoogte te brengen van de met Engeland gesloten overeenkomst en het ontstaan van een Frans protectoraat in Marokko.

Maar Duitsland was niet van plan Marokko in verband met haar eigen handelsbelangen zonder meer aan de Fransen te laten. Een demonstratief bezoek op 31 maart 1905 van de Duitse keizer Wilhelm aan Tanger toonde dat al aan. Volgens de Duitse regering beschikte de sultan nog volledig over zijn onafhankelijkheid en, voor het behoud daarvan, kon hij op de volledige steun van de Duitsers rekenen. Het keizerlijk bezoek was het begin van een politiek steekspel tussen

Frankrijk en Duitsland in 1905 – 1906 dat bekend werd onder de naam: Eerste Marokkaanse Crisis.

Op de conferentie van Algeciras in 1909 tekenden Frankrijk en Duitsland een verdrag waarin de volledige onafhankelijkheid van de sultan en de economische gelijkgerechtigdheid van alle naties werd vastgelegd.

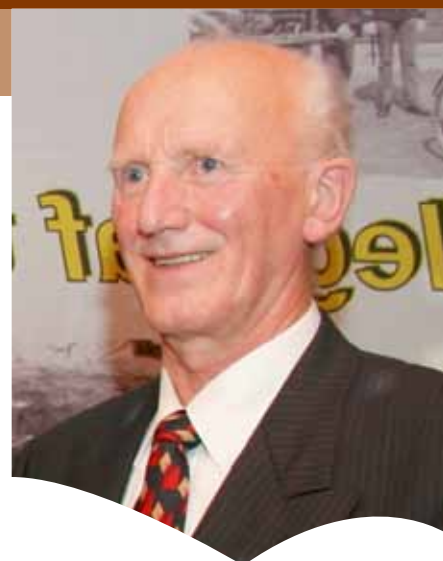
DUITSE STAPPEN

Ondanks het gesloten verdrag bleef de rivaliteit tussen Duitsland en Frankrijk bestaan. Eén van de gevolgen daarvan was dat de Duitsers hun bewapening sterk opvoerden. Ze legden hierbij vooral de nadruk op de uitbreiding van haar vloot waarmee ze hoopten uiteindelijk de alleenheerschappij van de Britten op zee te kunnen doorbreken. Een achterliggende gedachte daarbij was het kunnen sluiten van een alliantie met de Britten om op die manier de Fransen politiek te kunnen isoleren.

Verder lieten de Duitsers duidelijk weten dat zij compensatie wilden, in de vorm van grondgebied, voor het door haar accepteren van de Franse controle over Marokko.

DE TWEDE MAROKKAANSE CRISIS

In 1911 brak er in Marokko een volksopstand uit die gericht was tegen de toen heersende sultan Abdelhafid waarbij de rebellen, begin april 1911, het paleis van de sultan in Fez belegerden. De Franse regering reageerde direct daarop door eind april troepen te sturen, onder de mom van het beschermen van Europese levens en bezittingen, om de

sultan te helpen de rebellie te onderdrukken. De Duitsers waren het niet met deze gang van zaken eens en stuurden op 1 juli 1911, als een soort machtsvertoon, de kanonneerboot 'Panther', later gevolgd door de kruiser 'Berlijn' en de kanonneerboot 'Eber', naar Agadir aan de Atlantische kust. Frankrijk en Engeland voelden deze 'Panthersprong' als een uitdaging. Engelse staatslieden zagen het zelfs als het begin van de vestiging van een Duitse marinehaven in Agadir ²⁾. Londen richtte een ernstige waarschuwing aan het adres van de Duitse regering die, op haar beurt, meedeelde dat haar waardigheid het haar verbood voor dreigementen te wijken. De crisis was er!

De Britten troffen in het diepste geheim mobilisatiemaatregelen voor haar vloot, de Engelse en Franse generale staven overlegden met elkaar en, zowel de Fransen als de Duitsers, troffen militaire voorbereidingen. Hetzelfde gebeurde in België en Nederland.

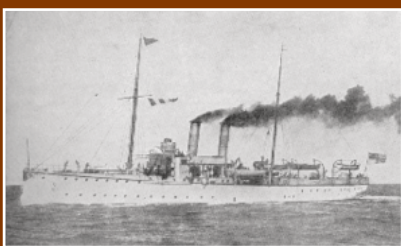
Op 7 juli 1911 liet Duitsland aan Frankrijk weten dat zij geen territoriale aanspraken op Marokkaans grondgebied maakte. De Duitse regering wilde wel onderhandelen over een Frans protectoraat maar dan alleen op basis van compensatie, in de vorm van grondgebied, en het veilig stellen van haar economische belangen in Marokko. Duitsland verlangde een deel van Frans Equatoriaal-Afrika (in de huidige Republiek Congo), en Frans gebied in Tsjaad. Beide gebieden sloten aan op de Duitse kolonie Kameroen en het geheel werd, na inlijving, 'Neukameroen' genoemd.

Met diverse onderbrekingen leidden de onderhandelingen in november 1911 uiteindelijk tot een voorlopige overeenkomst. Pas op 30 maart 1912 werd het 'Verdrag van Fez'

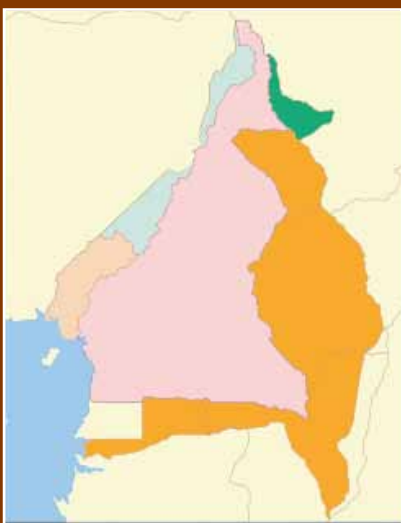

Kaartje van Marokko

De kanonneerboot 'Panther'

Neukameroen na annexatie nieuwe gebieden (oranje)

De bij Kameroen gevoegde gebieden

officieel ondertekend. Hierdoor kwam er een eind aan de Tweede Marokkaanse crisis hoewel er spanningen bleven bestaan.

De militaire situatie in Nederland

Begin 20e eeuw was het bijzonder droevig gesteld met de Nederlandse krijgsmacht. Zo droevig, dat menigeeen meende dat zij nauwelijks berekend was voor de uitvoering van haar taak. Zelfs de jonge koningin Wilhelmina meende in 1905, beducht als ze was voor mogelijke acties van de Duitse keizer tegen Nederland, haar zorgen te moeten delen met minister-president Abraham Kuyper. In een nota schreef ze:

'Wil men Nederland zijne plaats in Europa doen behouden en in staat stellen zijne verplichtingen in het Europeesch Concert zoo na te komen, dat het zich kan verdedigen en het zijne neutraliteit kan handhaven? Zoo ja, dan zal men zich moeten vereenigen met een goed legerplan, doelmatig ingericht voor een klein leger met langen oefentijd. Wil men dat niet? Maar dan bedenke men, dat men de oorlogsuitgaven wel kan besparen.'

GEOEFENDHEID

In 1898 was bij wet de remplaçantenregeling³⁾ afgeschaft en in feite de persoonlijke dienstplicht ingevoerd. De vulling van de eenheden bestond voortaan uit vrijwilligers, aangevuld met lotelingen, die niet meer voor een plaatsvervanger mochten zorgen die hun dienst opknapte. Daarnaast was er nog een speciale categorie militieplichtigen, de zogenaamde 'viermaanders'. Dit waren jongens, meestal uit de goede milieus, die onder leiding van beroepskader al een vooropleiding hadden genoten en in plaats van 8½ maand slechts vier maanden dienden.

Met de invoering van een nieuwe Militiewet in 1901 kwam er tevens een nieuw systeem van legervorming. Voortaan werden er jaarlijks 17.500 (van de 36.500 beschikbare) man onder de wapenen geroepen. De miliciens kregen hun eerste oefening op twintigjarige leeftijd en waren daarna nog acht jaar militieplichtig. Vervolgens gingen ze over naar de Landweer waarvoor ze tot hun 35e levensjaar beschikbaar bleven. De jongere miliciens dienden voornamelijk bij het landleger, de inzet van de oudere landweerplichtigen gebeurde in de linies en stellingen en ze traden vanaf 1910 ook op als grens- en kustwacht.

De duur van de eerste oefening, vastgesteld op 8½ maand, was volgens de toenmalige Minister van Oorlog, K. Eland, veel te kort. Zijn voorstel in 1901 om die duur te verlengen sneuvelde in de Tweede Kamer, een reden voor hem om af te treden. Zijn opvolger, lgen A. Kool, trachtte in 1901 een verbetering aan te brengen door het 'blijvend gedeelte' van de landmacht te vergroten. Dit 'blijvend gedeelte' bestond uit de vrijwil-

lig dienende militairen aangevuld met een behoorlijke groep door loting aangewezen miliciens, dikwijls huzaren. Dit personeel bleef in de winter 5½ maand onder de wapenen voor wacht- en corveediensten, voor beveiliging van de openbare orde en voor voorbereiding van een eventuele mobilisatie. De moeilijkheid was echter dat dit 'blijvend gedeelte' bijna niet aan oefenen toekwam en haar geoefendheid als zeer laag moest worden gekwalificeerd. Bovendien vormde het een kostenpost waar de minister graag van af wilde.

Hoe het ook zij, geen van de tussen 1899 en 1912 door de Ministers van Oorlog ingediende voorstellen leidde tot een aanzienlijke verbetering van de geoefendheid.

GEOEFENDHEID

"Als het 's morgens regent, wordt eene velddienstoefening afgelast; gaat het bataljon met goed weder uit, en begint het te stortregenen, dan wordt de oefening afgebroken. Liever maakt men de onwaarschijnlijkste onderstellingen, dan de manschappen eene sloot te laten doorwaden. Men kan toch eene blauwe broek onder de ranselklep medenemen, terwijl in den ransel reeds ondergoed aanwezig is, en zich in de rust verkleeden. Is het niet eene moreele fout, een soldaat toe te geven, dat er ook maar ééne belemmering kan wezen, waarover hij niet kan zegevieren?"

Mil. Spectator, 1912, 81 jg., p. 802

BEZUINIGINGEN

In de troonrede van 1905 deelde het kabinet mee dat het op de duur streefde naar een soort volksleger met meer miliciens en een kortere diensttijd. Voorlopig veranderde er niet veel en dat hield tevens in dat het 'blijvend gedeelte' van de landmacht bleef bestaan. De Minister van Oorlog, genmaj H.P. Staal, dacht over dat laatste echter anders. Bij de behandeling van zijn begroting voor 1907 bleek dat hij, om kosten te besparen, het 'blijvend gedeelte' niet alleen sterk wilde inkrimpen maar het liefst zou afschaffen. Zeer opvallend daarbij was zijn voorstel om de miliciens van de huzaren bij het 'blijvend gedeelte' maar naar huis te sturen⁴⁾. Hoewel de Tweede kamer hem steunde, sneuvelde zijn voorstel toch een jaar later in de Eerste Kamer.

Bij de landmacht bleef men dus doormodderen. Geen enkele minister slaagde erin orde op zaken te stellen. En... dat was hard nodig! Want, toen Minister van Oorlog Colijn in 1910 de Raad van Defensie om advies vroeg over de staat van de landmacht kreeg hij te horen:

HET 'BLIJVEND GEDEELTE' VAN MINISTER STAAL IN ZIJN STAATSBEGROTING 1911

„Niets zou mij aangenamer zijn dan onmiddellijk tot een afschaffing (van het blijvend gedeelte) te kunnen komen. Ik zou de miliciens naar huis kunnen zenden, mits er gezorgd kon worden voor de zaken waarvoor gezorgd moet worden.

Ik heb dus geen het minste bezwaar tegen het sluiten van de kazernen in den winter.

Voor de binnenlandsche rust is zulk een groot aantal niet noodig, doch er zijn leden die noodig achten de manschappen bijeen te houden in enkele der groote steden, en de Minister van Oorlog zal zeker op dit punt niet lichtzinniger zijn dan zij, tenware andere maatregelen daarvoor in de plaats kunnen worden genomen.”

Mil. Spectator, 1907, jg. 76, p. 5

“De marsvaardigheid is slecht, de wachtdiensten worden nonchalant uitgevoerd, de discipline is ver te zoeken en de manschappen zijn nog brutaal op de koop toe. Kortom, het leger is niet op zijn taak berekend.”

HERHALINGSOEFENINGEN

Hoewel de geoefendheid, en ook de materiële uitrusting, van de krijgsmacht sterk te wensen overliet werd er toch aan een betere geoefendheid gewerkt. In maart 1911 verschenen er namelijk in allerlei kranten berichten met een opsomming van eenheden die voor herhalingsoefeningen op moesten komen. De verlofgangers uit de jaren 1904 tot en met 1910 moesten voor 26 dagen onder de wapenen komen om hun geoefendheid te verbeteren. Vanaf 18 april tot en met 27 november 1911 werden een groot aantal eenheden van compagnie-, bataljons- en regimentssterkte opgeroepen. Hieronder waren o.a. de vier regimenten Vestingartillerie, elk met tien compagnieën, het Korps Pantserfortartillerie met vier compagnieën, alle 12 infanterieregimenten, elk met vier bataljons, het Korps Pontonniers en de Wielrijders.

Van de telegraafcompagnieën, bestaande uit de lichtingsploegen 1904 (10 juli -5 aug.), 1906 en 1908 (16 aug. t/m 19 sept.), hoefden alleen de oorspronkelijke vrijwilligers en niet de miliciens-telegrafist op te komen. Voor de lichtingsploeg 1907 gold iets bijzonders. De milicien-telegrafisten, geschikt om als oudste telegrafist op te treden, moesten van 2 - 7 oktober in dienst komen en de niet-geschikten van 7 - 26 augustus 1911.

De miliciens-telegrafist van de lichtingsploeg 1909 moesten op 4 september op herhaling.

TOENEMENDE DREIGING

Al kort na de Eerste Marokkaanse crisis (1905/'06) kreeg Nederland te maken met steeds meer militaire speldenprikken vanuit Duitsland. Vooral de oostelijke provincies merkten dat.

Voor de redactie van De Gelderlander⁵⁾ waren deze aanleiding om zich in een hoofdartikel af te vragen of Nederland, bij een eventueel Duits - Engels conflict, een inval van de land- of zeezijde kon beletten. De redactie achtte de kans op een inval vanuit westelijke richting niet groot, die uit oostelijke richting des te aannemelijker. Ze onderbouwde dat o.a. met de volgende tekst:

Bij een bezoek, dat de Tanzhuzaren aan het Venlosche garnizoen gebracht hebben, is algemeen opgevallen, hoe vertrouwd zij waren met de Hollandsche militaire toestanden, reeds na zo korte tijd! En dan - 't wordt steeds meer huiveringwekkend - heeft men in Venlo zoo opvallend veel Deutsche spoorwegambtenaren gezien, die natuurlijk allen in een of andere betrekking tot het Pruisische leger staan. 't Ergste zijn echter de luchtballons! Waar heeft men ze al niet in Holland gezien! De gehele Nederlandsche hemel schijnt met Pruisische luchtballons bedekt te zijn, een is zelfs heel dicht over het fort Pannerden getrokken, en daarin zaten officieren van het 86e Regiment te Düsseldorf, en wat die tegen Holland in het schild voeren is heelemaal niet te doorgronden! Verschrikkelijk, verschrikkelijk; want tegenover de luchtballons baat zelfs niet de manhaftige raad, dien de "Gelderlander" zijne landslieden meende te moeten geven, n.l.: de "onafhankelijkheid van Holland tot het uiterste achter hunnen waterlinie te verdedigen".

Ook na 1908 bleven de politieke spanningen tussen de grote landen bestaan die hun hoogtepunt vonden in de Tweede Marokkaanse Crisis.

De regering bleef er op bedacht dat er ieder ogenblik een conflict tussen enige van de daarbij betrokken buurstaten kon uitbreken waarin Nederland meegesleept zou kunnen worden. Om verrassing te voorkomen door een eventuele landing vanuit zee of een inval over de oostelijke grens trof ze diverse maatregelen om direct militair op te kunnen treden.

VERLENGING HERHALINGSOEFENING

De bestaande politieke spanningen over Marokko, die gemakkelijk in een gewapend conflict kunnen ontaarden, missen hun invloed op het regeringsbeleid niet. Vooral de militaire activiteiten aan Duitse zijde, in de onmiddellijke nabijheid van de Nederlandse grens, maken de regering bewust van een

Fort IJmuiden

Vestingstelegrafist in voormalig Museum
Verbindingsdienst

Vestingtelefonist in voormalig Museum
Verbindingsdienst

bestaande dreiging.

Het probleem voor de regering is dat ze geen troepenmacht paraat heeft die wat tegen de grensoverschrijdingen in het oosten kan doen. In 1911 kan ze alleen een troepenmacht beschikbaar krijgen door te gaan mobiliseren of gebruik te gaan maken van Artikel 111 der Militiewet. Hierin staat:

‘De ingelijfd en bij de militie te land, die den bij art. 107 bepaalden tijd onder de wapenen hebben doorgebracht, en zich overeenkomstig art. 118 met verlof bevinden, komen voor herhalingsoefeningen in werkelijke dienst:

1e bij de onbepaalde korpsen voor niet korter dan negen weken en niet langer dan twaalf weken, verdeeld over ten hoogste drie periodes;

2e bij de bepaalde korpsen voor niet langer dan acht weken, verdeeld over ten hoogste twee periodes’.

Uit dit artikel blijkt dat de regering vrij is in het bepalen van de duur van elke herhalingsoefening, mits zij niet de gezamenlijke duur, noch het aantal der periodes, overschrijdt. De regering kiest niet voor (een gedeeltelijke) mobilisatie maar voor verlenging van herhalingsoefeningen om voldoende troepen onder de wapenen te hebben. Welke overwegingen daaraan ten grondslag lagen maakte zij echter niet bekend.

BESLUIT TOT VERLENGING HERHALINGSDUUR

Bij Koninklijk Besluit van 6 september 1911 verlengde de regering de duur van de herhalingsoefening van de verlofgangers der militie, die behoren tot de lichtingsploegen 1907 en 1908, van 26 dagen met 23 dagen, dus tot ten hoogste 49 dagen. Oorspronkelijk beperkte het besluit zich tot de verlofgangers van het Veldleger die behoren tot de regimenten infanterie, de compagnieën wielrijders en de compagnieën hospitaalsoldaten. De soldaten van 1e, 5e, 7e, 8e, 9e en 11e Regiment Infanterie, die op 16 augustus opkwamen voor herhaling en 9 september weer zouden vertrekken, konden, indien gewenst, vanwege dit besluit langer blijven. Deze troepen werden aangevuld met eenheden die op 4 september voor herhaling opkwamen, namelijk het Regiment Grenadier en Jagers en het 2e, 3e, 4e, 6e en 10e Regiment Infanterie, vier compagnieën wielrijders en vier compagnieën hospitaalsoldaten. Deze eenheden konden bij verlenging eventueel tot 22 oktober blijven. Om niet de schijn te wekken dat men zich alleen tegen het oosten wapende, besloot de Ministerraad, met het oog op de bezetting der kustforten, ook de vestingartillerie bij de verlenging te betrekken waarvoor hij een zestal compagnieën van het 4e Regiment Vestingartillerie aanwees⁶⁾.

ENKELE ‘MOBILISATIEMAATREGELEN’

De Leidsche Courant⁷⁾ spreekt openlijk over ‘mobilisatiemaatregelen’ waarvan ze ook een paar voorbeelden geeft. Ze schreef o.a. dat de infanteriebataljons in Middelburg en Vlissingen, die naar Bergen op Zoom zouden gaan voor een regimentsoefening, ter plaatse moesten blijven en dat de positie Terneuzen-Ellewoutsdijk in staat van verdediging werd gebracht.

Ook merkte ze op dat de vestingartilleristen, die te maken kregen met een verlengde herhalingsdienst, behoorden tot de compagnieën uit Den Haag, Willemstad, Hellevoetsluis en twee uit Den Helder.

Verder deelde ze mee dat de versperringen voor de mondingen van de Maas en van het Haringvliet sinds zaterdag 10 september gereedliggen om direct te kunnen worden geplaatst.

Infanterieofficieren uit Den Haag, die bij oefeningen van de vestingartillerie in de positie Brielle – Hellevoetsluis aanwezig waren, kregen zaterdagochtend opdracht van de maritiem commandant om zich naar hun garnizoen terug te begeven.

Een ander bericht in het Leidsch Dagblad vermeldde dat alle voorbereidingen voor een mobilisatieoefening zijn genomen. Zo zijn de sabels van de officieren en minderen ‘gescherpt’ en hebben de militairen verbandpakjes en reserve ‘rations’ in ontvangst genomen. Bij de 1e Compagnie Wielrijders te Nieuwersluis stelde men één automobiel en drie motorfietsen in dienst.

Het Amersfoortsch Dagblad⁸⁾ gaf ook een aantal voorbeelden. Het meldde dat er troepenvervoer plaatsvond op de lijn Bostel – Eindhoven – Venlo. Per trein passeerden ruim 1000 man, voornamelijk van het 2e Regiment Infanterie uit Den Bosch, en een 20-tal stukken geschut. De troepen gingen oefeningen houden in de lijn Venlo – Roermond.

In Venlo olieden de soldaten de hengsels van de strategische versperringsdeuren, keken ze de Maasbrug na en patrouilleerden huzaren aanhoudend langs de grens. In Roermond oefenden twee detachementen infanterie ’s nachts in het bezetten van de bruggen aldaar en te Bruggenum.

INZET VAN GENIETROEPEN

Reeds op 31 juli 1911 kreeg het Regiment Genietroepen opdracht om: ‘oefeningen in het in staat van verdediging brengen van forten, behorende tot de kustversterkingen te houden’. Op dezelfde dag ontving de commandant een telegram met de opdracht de telegrafieverbindingen van de forten bij IJmuiden, Hoek van Holland, te Pannerden en Westervoort tot stand te brengen. Tevens moest voor de forten het benodigde telegraafpersoneel beschikbaar worden gesteld.

De commandant moest naar fort IJmuiden een zoeklichtinstallatie met bedieningspersoneel sturen dat op 11 augustus, de buitengewone voorzorgsmaatregelen waren toen ingetrokken, in Utrecht terugkeerde.

Begin september namen de politieke spanningen weer toe waardoor commandant Genietroepen op 7 september opdracht kreeg zijn ‘voorzorgsdetachementen’ (bestemd voor de vernieling van o.a. grote spoorwegbruggen) in het garnizoen beschikbaar te houden. Enkele dagen later moest hij het telegraaf- en zoeklichtpersoneel met hun middelen weer naar fort IJmuiden zenden. Het ingezette telegraafpersoneel was afkomstig uit de Vestingtelegraafcompagnie en behoorde dus niet tot de telegraafeenheden die op herhaling waren.

Op 26 september beschouwde de Ministerraad het gevaar kennelijk geweken en trok vanaf toen alle voorzorgsmaatregelen weer in⁹⁾.

TOT SLOT

Tussen de jaren 1911 en 2011 zijn diverse parallellen te trekken. Politieke spanningen in Noord-Afrika en het Midden-Oosten bestonden toen en nu. De betrokkenheid van de West-Europese landen daarbij is thans echter anders dan een eeuw geleden.

Inhakend op de spanningen in 1911 mobiliseerde Nederland niet officieel maar maakte gebruik van de mogelijkheid die de Militiewet haar bood om extra troepen aan te houden. In wezen was er dus sprake van een ‘verkapte’ mobilisatie, omdat grote aantallen troepen onder de wapenen bleven.

De geoefendheid en materiële uitrusting van de Nederlandse militairen is op dit moment aanmerkelijk beter dan in 1911. Niet veranderd is het toen en nu beknipten op de uitgaven van Defensie. In beide genoemde jaren werd en wordt het wezen van de krijgsmacht aangetast en opvallend is dat in beide jaren de huzaren daarbij betrokken waren/zijn.

De inzet van de telegrafisten in september 1911 omvatte slechts een beperkt aantal. Opmerkelijk is wel dat zij hun dienst verrichtten bij de kustwacht.

BRONNEN:

Een overzicht van de bronnen bij dit artikel vindt u op www.vovklic.nl